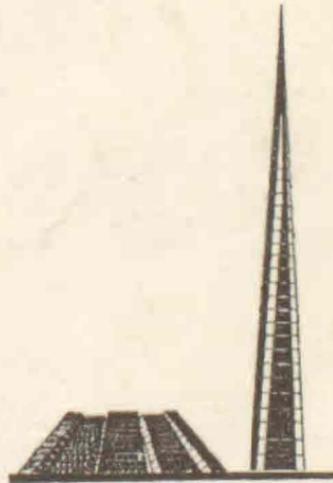

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿADEMİA
ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒ

ԷՄԻԼ ՂԻԼՈՆ
ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԹՈՒՐՔԱՅԱՍՏԱՆԻՒ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿADEMԻԱ**

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍԻՏՈՒՏ

**ԷՄԻԼ ՂԻԼՈՆ
ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԱՏԱՆՈՒՄ**

ՕՏԱՐԵՐԿՐԱՑԻՆԵՐԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ
ԵՎ ՀԱՅՈՅ ՑԵՂԱՄՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մատենաշար

թիվ 4

ԴՐԱ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱԼԱՆԱԽՈՒԹՔ
Լ. Ա. ԲԱՐՄԵԴՅԱՆ (նախագահ), Ա. Կ. ՊՈՂՈՍՅԱՆ,
Վ. Գ. ՍՎԱԶԼՅԱՆ, Վ. Կ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

185894

2000863627

Թարգմանությունը ողուսերենից
(Մոսկվա, 1896 թ.)՝ Յ. Տ. ԼԻԼՈՅԱՆԻ

ԱՐԱԶԱՐԱՎԱԾԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Ծագումով իռլանդացի Էմիլ Դիլոնը ծնվել է 1855 թ. մարտի 9-ին Դուբլինում: Բարձրագույն կորուրյունը ստացել է Անգլիայում, իսկ այնուհետև փիլիսոփայուրյան և արևելյան լեզուների դասախոսություններ է ունենդրել Ֆրանչիայի և Գերմանիայի լավագույն համալսարաններում: «College de Espanc»-ում նա մասնակցում է Ունիանի դասընթացներին, իսկ Թյուբինգենի և Լայպցիգի համալսարաններում խորությամբ զբաղվում համեմատական բանասիրության ուսումնասիրմանը: Գերմանիայից Դիլոնը մեկնում է Ռուսաստան, Պետերբուրգի համալսարանում սուսնում արևելյան լեզուների մագիստրոսի կոչում, ապա հրավիրվում է Խարկովի համալսարանի համեմատական բանասիրության ամբիոն, ուր աշխատում է չորս տարի: Առանձնահատուկ ուշադրություն նվիրելով գրաքարին և հայ հին գրականությանը, Դիլոնը շուտով բարգմանում և ուսերեն լուս է ընծայում Եղիշեի «Վարդանի և հայոց պատերազմի մասին» գիրքը*, ինչպես նաև «Դայերենի և իրանական լեզվախմբի առնչությունները» մենագրությունը: Դայոց լեզուն և գրականությունը ավելի հիմնավոր ուսումնասիրենի նպատակով Դիլոնը, այնուհետև, մեկնում է Վենետիկ, որտեղ այդ առարկաներն ուսանում է Միջարդան միաբանությունում: Դայոց լեզվին նվիրված իր աշխատությունը հրատարակելու հետո, 1886 թ. ստանում է այդ միաբանության անդամի կոչում: Վենետիկից վերադառնալով Անգլիա, Դիլոնը անգլիական գիտական համեմներում հրապարակում է համեմատական բանասիրության, հայերի և հայ գրականության վերաբերյալ մի ամբողջ շարք մասնագիտական հոդվածներ վաստակելով ժամանակակից գիտնականի համբավ: Սայրենի լեզվից բացի, Դիլոնը հիմնավորակես տիրապետում էր ուսւերենին, ֆրանսերենին,

* Егише, "Война армян против персов". перевод и примечания. Харьков, 1881. (Эмилий Дильтен, Армянские эпиды, II).

գերճամներենին և գրաբարին: Ընորհալի և վաստակաշատ լրագրող էր Դիլոնը, նրա թոքակցությունները, որոնք աչքի էին ընկնում արծարթվող նյութի հիմնավոր իմացությամբ և շարադրանքի ծշմարտացիությամբ, համընդիամուր ուշադրության արժանացան Անգլիայում և կարեկցանք հարուցեցին Շայաստանի վիճակի նկատմամբ, որի տառապանքները, Գլամստոնի հեղինակավոր արտահայտությամբ՝ գերազանցում էին Բուլղարիայի՝ վերջին պատերազմին նախորդած սարսափմերը:

1895 թ. փետրվար-մարտին, որպես Լոնդոնի «The Daily Telegraph» թերթի թոքակից, Դիլոնը մեկնում է Արևոլյան Շայաստան՝ լուսաբանելու տեղի իրադարձությունները: Նա բուրքերի գազանությունները հետաքննողի տքնածան դերը անասելի դժվարությամբ և վսանգների ենթարկվելով էր կատարել՝ իր ազնիվ առաքելության ճանապարհին ամեն քայլափոխի հանդիպելով Թուրքիայի կառավարության հակագղեցությանը: Գրքույկում ներկայացվող բազմաթիվ հավաստի տեղեկություններն աներկայորեն հաստատում են Թուրքիայի կառավարող շրջանների հանցակցությունը հայ ազգաբնակության զանգվածային կոտորածների կազմակերպմանը:

ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻՄ

1

Կա մի գողտրիկ պատմվածք փոքրիկ աղջկա նասին, որը, վախենալով ննջարանի մրությունից, մայրիկին խնդրում է մոմերը դուրս չտանել:

- Ինչի՞ց ես վախենում, անուշիկս,- հարցնում է օրինապահ ծնողը:
- Մրությունից,- պատասխանում է երեխան:
- Բայց հիշիր, բանկագինս, որ այստեղ, սենյակում, քեզ հետ է Աստված, իսկ Աստվածն ինքը՝ լույս է:

Այս անառարկելի խրատաբանությանը հետևած լրությունից կարելի եր ենթադրել, թե ցանկալի տպավորությունը թողնված է, սակայն, հանկարծ այն խախտում է աղջնակի քնքույշ ձայնը.

- Այդ դեպքում, մայրիկ, Աստծուն վերցրու, իսկ մոմը թող...

Թուրքիայի հայ բնակչության վերաբերմունքը Արևմտյան Եվրոպայի քաղաքակիրք ժողովուրդների հանդեպ, որոնց շրջանում դաժան տաճանքները և արյունալի ջարդերն անմիջապես արդարացի վլոյվմունքի և բարոյական կարեկցանքի հուսադրող դրսնորումներ են հարուցում, շատ նման է այդ անմեղ երեխայի մտքերի ընթացքին: «Մենք կարող ենք առանց ծեր կարեկցանքի և ցավակցությունների էլ յոլա գնալ, եթե դուք երաշխավորեք մեր լյանքի և գույքի անվտանգությունը»: Այսպես է դատում երախտագետ հայը: Երկրի և նրա բնակիչների սոսկալի վիճակին ծանոթ կողմնակի և անաշառ դիտորդը բնականաբար, ավելի առաջ կգնար ու համարձակորեն կպնդեր, որ հրապարակային ժողովներում կարեկցանք արտահայտելը և, այնուհետև, բացարձակ անգործությունը, ոչ միայն ավելի վատ են, քան իրական նյութական օգնությունը, այլև՝ միանգանայն վնասակար: Թուրքերն ի սկզբանե հայերին չեն սիրել, և Սասունի կոտորածը այդ գգացմունքի ուժգնության մի ցայտուն օ-

րինակ է: Այժմ, խայտառակ ստորացումից հետո, որին Թուրքիան ենթարկվեց իր գոհերի Եվրոպացի բարեկամների կողմից, թուրքերն ատում են նույնիսկ Հայաստան անունը և այն կարծիքին են, որ ոչ մի բռնություն չի կարող հագուրդ տալ իրենց վիրավորված ինքնասիրությանը: Երբ եղարրումում օտարերկրյա հյուպատոսները վերջերս վակի (նահանգապետի) ուշադրությունը իրավիրել էին անարդարության խիստ ակնհայտ մի դեպքի վրա, նա բարգնանիշներին ասել էր, թե թուրքերի կառավարությունը և հայ ժողովուրդը միմյանց համեմատ գտնվում են ամուսնու և կնոջ վիճակում, և կողմնակի մարդիկ, ովքեր կարեկցում են կնոջը, որի հետ ամուսինը վատ է վարվում, լավ կանեին, եթե ծեռնպահ մնային միջամտությունից: Եվ այդ դիտողությունը միանգամայն արդարացի է, եթե ամուսինները մտադիր են միասին ապրել, որովհետև դաժան ամուսինը միշտ էլ կարող է ժամանակ ու տեղ գտնել չարությունը բափելու իր անօգնական կողակցի վրա: Դենց դա է ներկայումս տեղի ունենում Թուրքահայաստանում

Մուշում, ռուս, անգլիացի և ֆրանսիացի պատվիրակների աջքի առաջ, այն վկաններին, ովքեր արդիություն ունեին տերությունների ներկայացուցիչներին ասելու ճշմարտությունը, բանտ էին նետում, և ոչ ոք ծեռք չեր պարզում պաշտպաննելու նրանց. այժմ էլ, սուլթանին հայտակ հայերին, օտարերկրյա հյուպատոսներից և քրիստոնյա քարոզիչներից ընդամենը մի քարզնկեց հեռավորության վրա, կախում են ոտքերից՝ գլխի մազերն ու մորուքը իրար կապած, իսկ մարմինները խարանում շիկացած երկարով ու այլանդակում այնպիսի եղանակներով, որոնց մասին ոչ կարելի է պատմել, ոչ էլ պատկերացում կազմել Անգլիայում. ընդամին, նրանց կանանց ամուսինների ներկայությամբ անարգում են, իսկ դուստրերին առևանգում ծնողների աջքի առաջ: Եվ այն, ինչ անգլիական մարդասեր ազգը կարող է առաջարկել իր հովանավորյալներին, ընդամենը ցուցադրական վրդովմունքն է ու սին կարեկցանքը: Ավելի լավ չէ՞ր լուսաբան մատնել Սասունի կոտորածը և աչք փակել մահիվան սարսափների հանդեպ, քան կատաղության աստիճան գրգռել թուրքերին ու հետո նրանց ինարավորություն տալ չարությունն ազատորեն բափելու քրիստոնյաների գլխին, որոնց միակ պաշտպանությունը մեր հովարակսի պերճախոսությունն է:

Թե հայերն ինչ շարժառիթներով են երախտագիտությամբ վերաբերվում Անգլիային՝ գաղտնիք է, որն անմեկնելի կլիներ, եթե մենք ե-

րախտապարտության տակ չհասկանայինք այն զգացումը, որ հարուցում է ապագա բարերարությունների պատկերացումը: Թանգի մեր միջամտությամբ 1878 թվականից ի վեր ծեռք բերված արդյունքների եռթյունը զուտ նարդասիրական տեսակետից այն է, որ հայկական հինգ զավառներում հաստատված գազանաբարող կառավարման համակարգի համեմատությամբ հարավային նահանգներում ստրկատիրական հասարակարգի դաժանությունները աննշան չարաշահումներ են թվում: Մենք հանդիսավորությամբ ոչնչացրինք քավարանը և ակնհայտորեն նպաստեցինք դժոխքի ստեղծմանը: Մենք ծեռնամուխ եղանք հետևելու այն բանին, որ Թուրքիայի հայաբնակ գավառներում վատ կառավարման հարուցած չարիքը արագ և վերջնականապես արմատախիլ արվի. բայց մենք ոչ միայն չկատարեցինք այդ պարտավորությունը, որ ստանձնել էինք կամովին՝ չվստահելով Ռուսաստանին, այլև թույլ տվեցինք, որ սիալ կառավարման անկանոն հանակարգը շարունակ զարգանա՝ վերածվելով անխնա բնաջնջնան դիվային քաղաքականության. և մենք դա թույլ տվեցինք՝ չփորձելով ցուցադրել մեր ուժն ու չհամարձակվելով խոստովանել մեր անզորությունը: Նույնիսկ Սասունի կոտորածը, որ վրդրվմունքի բուռն պոռքկումներ հարուցեց անզիկախոս ժողովուրդների շրջանում, միակ շոշափելի ազդեցությունն ունեցավ մեր վերջին լիբերալ կառավարության վրա՝ ընդամենը նրան դրդելով ավելացնել նամակների, հեռագրերի և հյուպատոսական հաշվետվությունների քանակը: Սիանգանայն հավաստի է, թեպետև, գուցե ոչ բոլորին է հայտնի, որ լիբերալ կառավարությունը տակավին անցյալ սեպտեմբերին տեղյակ էր այդ կոտորածի գլխավոր փաստերին և մինչև իր հրաժարականը ոչ մի միջոց ծեռքից բաց չքողեց դրանք քաջցնելու համար. ընդսմին, ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ տարաբախտ հայերը ներկայունս մատնված են էլ ավելի դաժան հալածանքների և կենդանահերձման: Այդուհանդերձ, մենք անհոգ սպասում ենք ինչ-որ բանի, որպեսզի տեղից շարժվենք: Ժամանակի այդ խայտառակ վատնան պատասխանատվությունը, ինչպես մեզ հայտարարում են որոշ քաջատեղյակ քաղաքագետներ, ընկնում է Ռուսաստանի ուսերին, որի «ընդհատակյա խարդավանքը», իրենց իսկ խոսքերով, անօգուտ դարձնում Անզիկայի եռանդագին ծգտումները: «Մոսկվացի դիվանագետների» տիսրահօքակ դավերն այնքան պարզորոշ են, որ հարկ չկա անդրադառնալու դրանց: Մշուշապատ ակնարկն անգամ միանգանայն բավական է. կարելի է վստահ լի-

նել՝ կրահունակ հանրությունն ինքը կպատկերացնի միանգամայն սույզ իրողությունը:

«Ժո՞րժ, ասում ես քեզ ի՞նչն է խանգարում դպրոց գնալ, - հարցնում է մայրը իր քնահած որդուն ամռան մի հրաշալի առավոտ:- Ցեխը, մայրիկ:- Ցեխը, դու հավանաբար զառանցում ես, որդիս: Փողոցները մաքուր են, որտե՞ղ է այդ ցեխը:- Ցեխն այնքան խորն է, որ հնարավոր չէ տեսնել, մայրիկ»: Ենշտ նույն է քարոզվում Ռուսաստանի կառավարության «ընդհատակյա դավերի» վերաբերյալ:

Ես խոսում եմ փաստերով: Ես այդ տերության պաշտոնական ներկայացուցիչների հետ տեսակցել եմ Թուրքիայի տարբեր մասերում: Ես հետևում եի նրանց գործունեությանը, դիտարկում նրանց գործելակերպը և ունեի միանգամայն հավաստի տեղեկություններ, որպեսզի կարծիք կազմեի Սասունի կոտորածի՝ այն միակ հարցի նկատմամբ նրանց վերաբերմունքի մասին, որը մինչև օրս ծառացած է տերությունների առջև, և առանց դրյագն իսկ տատանվելու պնդում են, որ ինչ արգելվների էլ հանդիպեր մեր կառավարությունը իր հայաստանանպաստ գործունեության մեջ, դրանցից և ոչ մեկը չի առնչվում «Մոսկվայի խարդավանքներին»: Ռուսաստանը հարեց Սասունի ջարդերի գործը հետաքրնելու մեր առաջարկությանը և ճշտիվ ու բարեխղորեն կատարեց այն ամենը, ինչ խոստացել էր: Նրա ներկայացուցիչները ջանք չեին խնայում պարզելու այդ գործը. ոչ մի անձնական նախապաշարում կամ քաղաքական շահ չէր խոչընդոտում համակողմանի հետաքրներյան անցկացնանք. նարդիկ, ովքեր անձնապես բարեհաջ չեն հայերի հանդեպ և, ընդհակառակը, շատ են սիրում նահմեղականներին, անվարան իրենց ծայնն էին բարձրացնում առաջինների օգտին. անհարկի զգոգուլով բուրքերին, որոնց հետ ավելի լավ հարաբերությունների մեջ են, քան մենք, նրանք պատմում էին ողջ ճշմարտությունը, և Ռուսաստանն այժմ կարող է խելամիտ դիտորդի հետաքրությամբ սպասել հետագա իրադարձություններին ու բարդություններին:

Հայկական հարցն, անշուշտ, ունի իր քաղաքական կողմը, որի պատճառով անհնար է կրահել, թե Ռուսաստանն ինչ դիրք կբռնի, բայց պետք է ենթադրել, որ ներկայիս քաջավորը իր քաղաքականության մեջ կառաջնորդվի միայն արդարության նկատառումներով և բարու ծգտումով: Կարող են, սակայն, առանց տատանվելու ասել, թե Մեծ Բրիտանիան Հայկական հարցը պետք է քննարկի կամ զուտ քաղաքականութ-

յան հողի վրա. կամ՝ բացառապես մարդասիրական մղումներից Ելնելով։ Մենք չենք կարող անել թե մեկը, թե մյուսը։ Մենք չպետք է բացեիրաց ողորմություն առաջարկենք և ծածուկ փորձենք ստանալ դեռևս չնվիրված ու թվացյալ գումարի ընթացիկ տոկոսը։ Անօթևանի համար տուն կառուցելով, չպետք է պահանջենք, որ այդ տունը մեզ պաշտպան և պատնեշ ծառայի հնարավոր թշնամիների հարձակումից, որոնց հետ շարունակուն ենք վարկել ինչպես բարեկամների և որոնց հրավիրում ենք մասնակցելու այդ շինարարությանը։ Ուսաստանի վերաբերմունքը միանգանայն պարկեցած է. ավելին, նա անչափ բարեհած է, քանի որ հյուրընկալել է գրեթե 20 հազար հայ փախստականների, մինչդեռ մենք, որ բարյական պատասխանատվություն ենք կրում նրա սահմանների մոտ տիրող աննկարագրելի քառի համար, վանեցինք տառապյալներին՝ ցուցադրելով մեր սին, բայց աղմկալից կարեկցանքը նրանց հանդեպ և ամպագոռող խոստումներ տվեցինք միայն։

Մինչեռ, այս երկրի պարտավորությունը վերին աստիճանի պարզ է. մենք պետք է կամ արագ վերջ դնենք թուրքական Դահոմեայի սարսափիներին, կամ հրապարակավ խոստովանենք Հայաստանում մեր պարտավորությունները կատարելու անընդունակությունը և այդու հրաժարվենք Ասիայում թուրքական կայսրության ամբողջականությունը պահպանելու վիթխարի խնդրից։ Եթե մենք լուրջ սխալ գործեցինք՝ անցյալ ծնունդ հարուցելով Հայկական հարցը, նախքան հավաստիանալը, թե կարող ենք բավարար կերպով լուծել այն, ապա գրեթե հանցագործություն կատարեցինք՝ թուրքերին տալով անհրաժեշտ ժամանակ իրականացնելու իրենց ոճրապարտ ծրագրերն ու համառորեն երես թեքելով փաստերից։

Նրանք, ովքեր ծանոթ են իհնգ գավառների քրիստոնյա բնակչության վիճակին, անվարան կմիանան նման տեսակետին։ Իսկ նրանց համար, ովքեր անիրազեկ են, հետևյալ համառոտ ակնարկը կարող է ուսանելի լինել։

II

Հայաստանում թուրքերի գերիշխանությունն սկսվել է փաստորեն 1847 թվականից, երբ Օսման փաշան սօսր de grace (վճռական հարված) հասցրեց քուրդ թէկերի գազանային իշխանությանը հարավարևելյան իհնգ գավառներում (Կան, Բիթլիս, Սուլշ, Բայազետ և Դիարբեքիր)։ Այդ երկարատև ժամանակահատվածը՝ գրեթե 50 տարի, միանգամայն պար-

գորոշ բաժանվում է Երկու շրջանի՝ խայտառակ կառավարման (1847-1891) և բացահայտ բնաջնջման (1892-1894): Դամոգրամներն ու խորհուրդները կարող են ծառայել սոսկ որպես առաջին շրջանի համակարգից բխող չարաշահումների դեմ ուղղված միջոցներ: Սակայն Վերջինի դեմ միայն ուժն է գործուն: Այս իմաստով նշված հարցի առթիվ Վերջերս լորդ Սոլսբերիի արտահայտած տեսակետը միանգանայն ճիշտ է:

1891 թվականին Բարձր Դուռը, Երկուողելով Դայաստանում խոստացած բարենորոգումների իրագործումից բխող լուրջ դժվարություններից և հնարավոր պատերազմի դեպքում Ուստատանին սահմանամերձ զավառներում բնակվող քրիստոնյաների քննանությունից, որոշեց մեկ կրակոցով Երկու նապաստակ խիել և կազմակերպեց բացառապես քրդերից կազմված, այսպես կոչված, համիդիե հեծելազորը: Կայսրության բարձրաստիճան որոշ պաշտոնյաների առաջարկած ծրագրի եռթյունը հայերին դրւս մղելն էր սահմանամերձ հողերից, ինչպես, օրինակ, Ալաշկերտից, և նրանց փոխարինելը մահմեդականներով, որպեսզի քոլոր հինգ զավառներում առաջինների թիվը կտրուկ նվազեր և, հետևապես, վերանար հայ բնակչության համար հատուկ բարենորոգումների անհրաժեշտությունը, իսկ պատերազմի դեպքում՝ քրդերը գործեին ի հակակշիռ կազակների:

Բնաջնջման բացահայտ քաղաքականությունը ճշգրիտ իրագործվել ու զգալիորեն ընդլայնվել է այդ ժամանակից ի վեր, և եթե շուտափույթ դրան վերջ չդրվի, ապա այն անկասկած կարող է հանգեցնել Դայկական հարցի վերջնական լուծման, որը, սակայն, խայտառակություն կիրար քրիստոնեության համար և քամահելի ծաղրուժանակ՝ քաղաքակըրթության նկատմամբ: Զորագրված քրդերը քողնվել էին իրենց հարազատ վայրերում, ազատվել ծառայությունից, սպառազինվել, օժուվել դեսպանորդական անձեռնմխելիությամբ և ապահովվել ոռծիկով, որը վճարվում էր Բարձր Դուռն բնորոշ կանոնավորությամբ: Եվ նրանց առաքելությունը կատարեցին բժախնդիր ճգրտությամբ: Բալանում էին մեծահարուստ հայերին, ավերում տները, այրում հացահատիկն ու անասնակերը, ոչնչացնում գյուղերը, կոտորում անասուններին, առևանգում դեռատի աղջիկներին, անարգում կանանց, բնաջնջում ամբողջ բնակչակայրեր և սպանում քոլոր նրանց, ովքեր այնքան արի կամ անխոհեմ էին, որ փորձում էին դիմադրել: Դայերն այժմ Երկրագնդի ամենաաղքատ ու ամենաղթբախտ ժողովուրդներից են:

Բայց միգուցե թուրքական իշխանությունները չէին կանխատեսել, իսկ թուրքական արդարադատությունը հավանություն չի տալիս կատարվածին: Ընդհակառակը, իշխանությունները ոչ միայն ակնկալում էին նման հետևանքներ, այլև աջակցում և օգնում էին դրանք իրականացնողներին, որորում ու վարձատրում էին հանցագործներին: Եթե որևէ հայ համարձակվում էր գանգատվել, ապա պաշտոնյանները, որոնց նա վճարում էր իրեն պաշտպանելու համար, ոչ միայն չէին ունկնդրում նրա ծայնին, այլև գարշելի բանտն էին նետում, ամենաահավոր ու ամերևակայելի եղանակներով տանջում, անպատվում հանդգնության և լկտիուրյան համար...

Այժմ ապացուցված է, որ Սասունի կոտորածը եղել է Բարձր Դռան ներկայացուցիչների կանխամտածված գործը և նախապատրաստվել է խնամքով ու ի կատար ածվել անգրորեն, չնայած, այդ սարսափները սահմովեցնում էին նույնիսկ քուրդ ելուզակներին և կարեկցանք առաջացնում անգամ թուրք գինվորների սրտերում:

Դետևաբար, քանի դեռ Դայաստանը գտնվում է Բարձր Դռան անպատասխանատու կառավարման ներքո, այդ երկրում կյանքի և ունեցվածքի անապահովության համար թողոքելը նույնն է, թե զինվորը արյունալի ընդհարման ժամանակ գանգատվի թշնամու գնդակների լուրջ վտանգավորությունից: Բողոքներ հարուցող նախապայմաններ ստեղծելը հենց այն նպատակն է, որին ծգտում են նրանք, իսկ այն կատարելությունը, որով ծեռք է բերվում փաստացի արդյունքը, գործադրվող մեթոդների համոզիչ ապացույցն է:

Օտարերկրյա մի երևելի պետական գործիչ, որին համոզված թուրքասեր են համարում, վերջերս ինձ հետ մասնավոր խոսակցության ժամանակ նկատեց, որ Դայաստանում թուրքիայի գերիշխան պետության ծշմարիտ բնորոշումը՝ կազմակերպված ավազակությունն է, օրինականացված սպանությունն ու վարձատրվող անքարոյականությունը: Այդ հանակարգի դեմ թողոքները կարող են արդարացի և տեղին լինել, բայց ոչ օգտակար: Մարդասերը, բանտ այցելելով, մեծապես կվրդովվի՝ տեսնելով, որ բանտարկյալներից մեկի ծեռքերն ու ուտքերը կապված են, սակայն նա դժվար թե ժամանակ կորցնի թողոքելու վրա, եթե տեղեկանա, որ բանտարկյալը դատապարտված է մահապատժի և շուտով կախաղան է հանվելու:

Բնաջնջման ծրագիրն իրականացնելու առաջին քայլը ժողովրդին